

hangi tür akidlerde ve hangi şartlarda ilgili şahsa, yani bu hataya düşen kimseye akdi fesih hakkı vereceği hususu öteden beri İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Bu konuda meydana gelen galatın genellikle gabn-i fâhiş ölçüsünde olması, yani fazla veya eksik ödemenin ilgili tarafın rızasını sakatlayacak ölçüde önemli ve ciddi boyutta olması şartı aranır (bk. GABN).

4. Kanunda / Şer'î Hükümde Hata. İslâm hukukçuları, kusurlu olunması halinde şer'î hükmü bilmemenin mazeret teşkil etmeyeceğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı sınırlı durumlarda şer'î hükmün bilinmemesi bir mazeret kabul edilmiştir (Karâfi, II, 150; İbn Nüceym, s. 167-168; ayrıca bk. CEHÂLET).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, III, 100; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, IX, 455; Kāsânî, *Bedâ'î*, V, 139-140; Merginânî, *el-Hidâye* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* [Bulak] içinde), VIII, 20; İbn Kudâme, *el-Umde* (el-*Ukde* içinde), Mekke, ts. (Dârü'l-bâz), s. 232; Nevevî, *el-Mecmû*, I, 335; Karâfi, *el-Furûḡ*, Kahire 1347 — Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), II, 150; Cündî, *el-Muḥtaşar* (Sâlih el-Ezherî, *Cevâhirü'l-iklîl* içinde), Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), II, 49; İbn Nüceym, *el-Eşbâḥ ve'n-nezâ'ir* (nşr. M. Mutî' el-Hâfiz), Dimaşk 1403/1983, s. 167-168; *Mecelle*, md. 208, 310; Sabri Şâkir — Fuad Hulûsî, *Borçlar Kanunu Şerhi*, İstanbul 1926, I, 54-64; A. Marten, *Borçlar Kanunu Umumî Nazariyeleri* (trc. Ahmet Cevad), Ankara 1936, s. 31-37; Senhûrî, *Meşâdirü'l-haḡ*, II, 98-153; Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 390-407; J. Carbonnier, *Théorie des obligations*, Paris 1963, s. 110-113; Ferîd Akıl, *el-İltizâm* [baskı yeri ve tarihi yok], s. 87-98; Fethî ed-Dîrnî, *en-Nazariyyâtü'l-fıkhîyye*, Dimaşk 1982, s. 455-471; Karaman, *İslâm Hukuku*, II, 123-141; Neş'et İbrâhîm ed-Düreynî, *et-Terâdî fi'l-ukûd il'l-mübâdelâtü'l-mâliyye*, Cidde 1982, s. 442-471; M. Mustafa Şelebî, *el-Medḡal fi't-ta'rif bi'l-fıkhü'l-İslâmî*, Beyrut 1403/1983, s. 583-587; Subhî Mahmesânî, *en-Nazariyyetü'l-âmmie li'l-mücebât ve'l-ukûd*, Beyrut 1983, II, 420-424; Abdülfettâḡ Abdülbâkî, *Nazariyyetü'l-ukûd*, Kahire 1984, s. 296-331; Muhammed Bahrülülüm, *Uyûbü'l-irâde fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1984, s. 641-698; Ali Muhyiddin el-Karadâḡî, *Meḡde'ü'r-rizâ fi'l-ukûd*, Beyrut 1406/1985, II, 765-831.

H. YUNUS APAYDIN

GALAT

(غلط)

Râvinin zabt sıfatını yok eden kusurlardan biri.

Galat kelimesi sözlükte “kasıtsız hata yapmak, yanılmak; hata, yanlış” anlamlarına gelir. Hadiste galat râvinin hâfıza zayıflığı, bilgisizliği, Arap dilindeki yetersizliği, rivayet konusundaki gevşek-

lik ve dikkatsizliği, fizikî veya psikolojik kusuru, olumsuz çevre şartları, rivayeti yanlış anlaması gibi sebeplerle farkında olmadan hata yapmasıdır.

En güvenilir râvilerin bile bazan yanlışlıklarını göz önünde bulunduran hadis tenkitçileri, râvilerin kasıttan uzak ve aşırılığa kaçmayan hatalarını hoşgörü ile karşılamışlardır. Ancak rivayetlerinde hataları ağır basan râvileri “fâhişü'l-galat, kesîrû'l-galat” (yanlış çok) gibi ifadeler kullanarak cerhedip rivayetlerini reddetmişler, bu rivayetlerdeki aşırı hataları da “fuḡşü'l-galat, kesretü'l-galat” tabirleriyle belirtmişlerdir. Diğer taraftan Şu'be, İbnü'l-Mübârek, Humeydî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Dârekutnî gibi hadisçiler, hatası kendisine açıklanmasına rağmen bunda ısrar eden râvinin bütün rivayetlerinin terk edileceğini ve artık ondan hadis alınmayacağını söylemişlerdir. İbnü's-Salâh ve Nevevî ise inat yüzünden hatasında ısrar eden râvi hakkında bu görüşün doğru olduğunu, ancak onun bu tavrının, kendisini uyaran kişinin ilmine güvenmemek gibi inatla ilgisi olmayan başka bir sebepten kaynaklanması halinde yanlış rivayette ısrar etmesinin rivayetin reddini gerektirmeyeceğini belirtmişlerdir.

Bir hadiste görülen hatanın hangi râviye ait olduğunun tesbit edilmesi önemli bir husustur. Hatayı hadisin son râvisine yüklemek her zaman doğru olmayabilir. Çünkü bir râvinin, kendinden önceki bir râvinin hatasını farketmemiş veya farkına vardığı halde hadisin orijinal şeklini bozabileceği endişisiyle hatayı aynen bırakmış olması mümkündür. Hadiste görülen hataların düzeltilmesi gerektiğini savunanlar ise böyle yapılmadığı takdirde hataların yaygınlaşacağına dikkat çekmişlerdir.

Bir râvinin rivayetinde yanlış yapılmadığı, kendi rivayetiyle güvenilir râvilerin rivayetlerinin karşılaştırılması sonucunda anlaşılabilir. Karşılaştırma sonunda rivayetlerinde aşırı ölçüde hata yaptığı anlaşılan râvinin rivayetleri hakkında yapılan hatanın niteliğine göre değişik terimler kullanılır. İlâveler yapılmış olan hadise “müddrec”, harf, nokta ve hareke yanlış yapılmış “musahhaf” veya “muḡharref”, kelime ve cümlelerinde yer değişikliği yapılan hadise “maklûb”, isnadından herhangi bir râvisi düşürülen hadise “mürsel” veya “münkâtî”, bir kısmı çıkarılmış veya birden çok hadisin parçaları bir araya getirilerek derlenmiş, yahut ancak hadis uzmanlarının anlaya-

bileceği gizli hataları bulunan hadislere de “muallal hadis” denir.

Râvilerin hadis rivayetinde yaptıkları hataların tesbit ve düzeltilmesi konusunu ayrı bir hadis usulü ilmi sayanlar da olmuştur. Hattâbî'nin *İşlâhu ḡalaṭi'l-muḡaddişîn** (bk. bibl.) ve İbn Kuteybe'nin *Kitâbü İşlâhi'l-ḡalaṭ* (Brockelmann, I, 186) adlı kitapları bu konuda yazılan müstakil eserlerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, “ḡlṭ” md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1097; Hattâbî, *İşlâhu ḡalaṭi'l-muḡaddişîn* (nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin), Beyrut 1405/1985; Hatîb, *el-Kifâye* (nşr. M. el-Hâfiz et-Ticânî), Kahire 1972, s. 227-234; Sehâvî, *Fethu'l-muḡîṣ*, Kahire 1388/1968, I, 279-280, 328-333; Sü-yûtî, *Tedribü'r-râvî*, Kahire 1385/1966, I, 92-118, 239-240, 304, 339, 371; Râdiyyüddin İbnü'l-Hanbelî, *Kaḡvü'l-eşer fi şafvi ʿulûmi'l-eşer* (nşr. Abdülfettâḡ Ebû Guḡde), Beyrut 1408, s. 74-77; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 186; Cemâleddin el-Kâsımî, *Kavâ'idü't-taḡdîṣ* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Dimaşk 1380/1961, s. 391; Tecrid Tercemesi, I, Mukaddime, s. 397; Mahmûd et-Tahhân, *el-Hâfizü'l-Hattâbî'l-Baḡdâdî ve eşeruhû fi ʿulûmi'l-hadîṣ*, Beyrut 1401/1981, s. 129, 174, 189, 192; Halîl İbrâhîm Mol-la Hâtîr, *Mekânetü's-şâḡiḡhayn*, Kahire 1402/1982, s. 233-235; Tâhir el-Cezâirî, *Tevṡiḡü'n-naḡar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 32, 416; Talât Koçyîḡit, *Hadis Usûlü*, Ankara 1975, s. 52; a.mlf., *Hadis İstilahları*, Ankara 1980, s. 76.

SELAHADDİN POLAT

GALAT

(غلط)

Başta Arapça ve Farsça olmak üzere yabancı dillerden Türkçe'ye geçen, biçim ve anlam değişikliğine uğrayarak kullanılan kelimelere sözlükçilerin verdiği ad.

Arapça'da masdar olarak “yanılmak” mânâsına gelen *galat* kelimesine (çoğulu *galatât*, karşıtı *fasîḡ*) Türkçe sözlüklerde “yanlış, yanlışlık, yanılmak, yanlış, dil bilgisi kuralına uymayan kelime veya ibare, dil yanlış” gibi anlamlar verilmiştir. Yanlış olduğu halde herkesçe benimsenip kullanılan kelimelere *galat-ı meşhûr*, hiçbir şekilde kullanımı uygun görülmeyen kelimelere de *galat-ı fâhiş* denir.

Türkçe'nin iç yapısı kendi dil kurallarına uygun biçimde gelişmekte iken Türkler'in İslâmiyet'i kabul etmeleriyle birlikte Arapça ve Farsça'dan kelime alınmaya başlanmış ve aynı inanç dairesi içinde yer almaları sebebiyle bu diller yabancı sayılmamıştır. Böylece Arapça ve Farsça kelimelerle beslenen resmî dil

belli bir zümrenin dili durumuna gelmiştir. Türkçe bu süre içinde yalnız Arapça ve Farsça'dan değil münasebette bulunulan çeşitli milletlerin dillerinden de kelimeler almıştır. Bu arada bazı değişikliklere uğrayarak Türkçe'ye yerleşen ve kendini kabul ettiren kelimeler bu değişimlerden dolayı galat (yanlış) kabul edilmiş ve haklarında eserler yazılmıştır. Bu eserler incelendiğinde yazımdan anlama, hatta ses ve yapı özelliklerine kadar bütün değişikliklerin galat konusu içinde yer aldığı görülür. Hangi dilden olursa olsun kelimelerin asılları dikkate alınmış, sonradan ortaya çıkan biçimler galat kabul edilmiştir. Bu kelimeleri Türkçe kökenli olanlar, Arapça'dan, Farsça'dan geçenler ve Batı dillerinden alınanlar şeklinde dörde ayırmak mümkündür.

Arapça'da Türkçe'de anlaşıldığı şekliyle galat kavramı yoktur. Bu dilde cümle yanlışları "lahn" terimiyle ifade edilir. Eski olsun yeni olsun, dile girdikten sonra fazla değişikliğe uğramadan kullanılan yabancı kelimeler (dahil), bazı değişikliklere uğrayarak Arapçalaşan kelimeler (muarreb), belli bir dönemden sonra başka dillerden alınan veya türetme yoluyla dile kazandırılan yeni kelimeler (müvelled) Arapça'da galat olarak değerlendirilmez. Bu tür kelimelere dair bazı kitaplar da yazılmıştır. Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-88), Kur'ân-ı Kerim'deki garib (nâdir) kelimelerin hangi lehçelere ait olduğunu belirtmek üzere kalemeye aldığı *Garibü'l-Kur'ân* adlı eseri bunların ilki kabul edilir. Farsça'daki galat anlayışı ise Türkçe'dekine benzer.

Galat kelimesi bir dil bilimi ve dil bilgisi terimi olmadığından adlandırmanın bu bilim dallarının sınırları içinde bir yere oturtulması güçtür. Bu açıdan mesele yalnızca Osmanlı aydınlarının bir dikkati olarak ele alınmalıdır. Çünkü galat konusu başlangıçta, bir yabancı dil gibi öğrenilen Arapça ve Farsça ile ilgili dil yanlışlarının, bu iki dilden alınan ve Türkçe'ye mal olan kelimelerin bir meselesi olarak ortaya çıkmıştır. Galatata dair eserlerde, bunların müelliflerinin eğitim yıllarında edindikleri kitâbî bilgilere göre Türkçe'de yanlış kullanılan (fasih olmayan) kelimeleri düzeltme düşüncesinin hâkim olduğu görülür. Yabancı kökenli kelimelerin geldikleri dillere göre doğru okunup yazılması esas alınırsa Arapça ve Farsça'dan başka Çince, Moğolca, Sanskritçe, Latince ve Grek-

çe bilinmeden Türkçe'nin doğru kullanılamayacağı sonucuna varılır ki bunun çok yanlış bir yaklaşım olduğu açıktır. Öte yandan galat sözlükleri bazı kelime ve deyimlerin asıllarını aydınlatmada faydalı olduğu gibi, yanlış biçimleriyle yerleşen kelimelerin çok defa asıl biçimlerinin unutularak benimsendiğini ve dilin yapısına uygun şekilde kullanıldığını göstermesi açısından da önemlidir.

Galat sayılan kelime ve şekilleri beş ana başlık altında toplamak mümkündür. 1. Birleşik şekiller. a) Tamlamalar: Birinci unsuru Türkçe olan Farsça tamlamalar (ağa-yı tabur, atlu-yı mahsûs, bin-başı-i mûmâileyh); iki unsuru da Batı kaynaklı olup Farsça kurala göre yapılan tamlamalar (coğrafya-yı politikî); yalnız bir unsuru Batı kaynaklı olan Farsça tamlamalar (banka-i Osmânî, coğrafya-yı tabîî, efendi-i mûmâileyh); Farsça kurala göre yapılan tamlamalarda kelimelerin Arapça'da olduğu gibi dişilleştirilmesi (dergâh-ı ilâhiyye, emîrnâme-i âliye, kasîde-i bahâriyye); her iki unsuru da Arapça olup Farsça kurala göre yapılan tamlamalar (iştiyâk-ı kalbiyye); Arapça kelimelerin Farsça edatlarla birleştirilmesi (ahvâl-i nâ-makbûle, şahs-ı nâ-mevcûd); Farsça kelimelerin Arapça harf-i ta'rifle birleştirilmesi (bi'l-fürûht, li-ecl'l-fürûht, serîu'l-hâme, tahte'z-zemîn); Arapça kelimelerin tamlamalarda erilik dişillik ve tekillik çoğulluk bakımından birbirine uymaması (dünyâ-yı denî < dünyâ-yı deniyye; kâide-i evvel < kâide-i ûlâ, kâide-i evveliyye; ulemâ-yı âmil < ulemâ-yı âmilîn).

b) Tamlama dışındaki kelimelerde görülen yanlışlıklar da şöyle sıralanabilir: Arapça olmayan kelimelere ca'lf masdar ekinin (-iyyet) getirilmesi (elastikiyyet, elektrikiyyet, germiyyet, variyyet); sıfat derecelendirmelerinde ayrıca Türkçe unsurların kullanılması (daha âlâ, daha efdal, en akdem, en elzem); Farsça olmayan kelimelerin Farsça kurala göre çoğul yapılması (babagân, dedegân); masdar olan kelimelere tekrar masdariyet ekinin getirilmesi (İslâmiyyet, istiklâliyyet, ünsiyyet, za'fiyyet); Arapça olmayan kelimelerin Arapça kurala göre çoğul yapılması (gidişât, zerzevât); Farsça asıllı kelimelere tenvin ekinin (-an, -en) getirilmesi (cânen, peşînen); bazı kelimelerin yanlış olarak ikiz ünsüzle (şedde) kullanılması (tehniyye | < tehniye, terbiyye, tezkiyye); Arapça olmayan kelimelere dişilik ekinin getirilmesi (mâhiye, nâzike).

2. Yanlış olduğu halde herkes tarafından benimsenip kullanılan kelimeler (galat-ı meşhûr). Bu kelimelerin başlıcaları şunlardır: Tekil gibi kullanılan çoğul kelimeler (ahbâb < habîb, eşyâ < şey, evlâd < veled, fukarâ < fakîr, kibâr < kebîr, tüccâr < tâcir); kadınlara has olup dişillik belirtisi olan "-t" ile ikinci defa dişil hale getirilen sıfatlar (bâkire < bâkir < bîkr, hâize < hâiz, hâmile < hâmil, seyyibe < seyyib); Farsça "be" edatı ile birlikte kullanılan Türkçe kelimeler (ay-be-ay, diz-be-diz, gün-be-gün); aynı fonksiyonda Farsça ve Türkçe iki yapım ekinin getirildiği kelimeler (çay + dan + lık, iğne + den + lik); Arapça bir kelimeye Türkçe isimden isim yapan ekin getirilmesi (tekâüdlük); Arapça'da çoğul olduğu halde sonuna çoğul eki getirilen kelimeler (Arapça ek ile: düyûnât, havâdisât, levâzımât; Türkçe ek ile: ahâlîler, eşyâlar, talebeler); Arapça'dan Türkçe'ye geçerken ünlü değişikliğine uğrayan kelimeler (ayâl < iyâl, ayân < iyân, ayâr < iyâr, buhûr < bahûr, kandil < kindîl, mendil < mindîl); Farsça'dan Türkçe'ye geçerken ünlü değişikliğine uğrayan kelimeler (ahır < âhûr, nâzik < nâzûk, peşin < pîşîn); Farsça'dan Türkçe'ye geçerken ünsüzleri değişen kelimeler (bahçe < bâğçe, çilingir < cîlânger, çoban < şübân); Arapça, Farsça ve Batı kaynaklı kelimelerde başta ünsüz düşmesi (afakan < hafakan, akîk < hakîk, ark < hark, arş < marş); Arapça kelimelerde "ayn"ın "h" olması (tâlih < tâlî); Batı kaynaklı kelimelerde başta ünlü türemesi (abluka < bloqué, iskele < scala, istasyon < station, İşkodra < Skodra, Üsküdar < Scutari); iki kelimenin birleşmesi sonucunda ses değişikliğine uğrayan kelimeler (beleş < bilâ şey, beygir < bâr-gîr, cömerd < civân-merd, çapraz < çep ü râst, çerçeve < çâr-çûbe, çeyrek < çehâr-yek, kezzâb < tîz-âb).

3. Asıl biçimlerini göstermek üzere kaydedilen özel isimler (Barbaros < Baba Oruç, Bâyezîd < Ebâ Yezîd, Eflâtun < Platon; Cibâlî < Cebe Ali, İzmir < Smirna, İznîk < Nicea, Kadıköyü < Calcadeon).

4. Ünlü değişikliğine bağlı olarak veya söyleyiş yakınlığı dolayısıyla yanlış kullanılan kelimeler. Bunlar şöyle gruplandırılabilir: a) Yazım değişikliğine uğrayanlar (gızâ < gıdâ). b) Yanlışlıkla birbirinin yerine kullanılanlar (beşâret 'güzel yüz' ~ bûşâret 'güzel söz'; cenân 'yürek' ~ cinân 'cennetler'; cenâze 'ölü' ~ cinâze 'tabut'). c) Yazımları aynı, söyleyişleri ve anlamları farklı olan kelimeler (me'mû-

reyn 'iki memur' ~ me'mûrîn 'memurlar'; mebrez 'mübâreze yeri' ~ mübrez 'ibrâz olunmuş' ~ mübriz 'ibrâz eden'). d) Söyleyiş yakınlığı dolayısıyla yanlış kullanılan kelimeler (Farsça nümah 'gösteren' ~ Arapça nemâ 'artmak').

5. Arapça, Farsça ve Batı kaynaklı kelimelerde ortaya çıkan anlam daralmaları, genişlemeleri ve değişimleri. İnâyet Arapça'da "istemek, zahmet çekmek, iyilik ve ihsan" anlamlarında iken Türkçe'de yalnız "ihسان"; izz Arapça'da "bilmek, bildirmek, ruhsat vermek" mânalarına gelirken Türkçe'de yalnız "ruhsat vermek"; adres Fransızca'da "kabiliyet, maharet, bulunulan yer" anlamlarına gelirken Türkçe'de yalnız "bulunulan yer" (anlam daralması); baraka İspanyolca'da sadece "balık kulübü" anlamında iken Türkçe'de genel olarak "kulübe"; müsâade Arapça'da yalnız "yardım" mânasına gelirken Türkçe'de "yardım, izin ve ruhsat vermek" (anlam genişlemesi); çamaşır Farsça'da "giyecek şeyleri yıkayan" demek iken Türkçe'de "yıkanan giyecek"; mekteb kelimesi, Arapça'da asıl anlamı "yazıhane" iken Türkçe'de "okul" (anlam değişmesi) mânasında kullanılmaktadır. Bunun yanında Batı dillerinden ve özellikle Fransızca'dan yapılan çevirilerdeki tercüme hataları da galat olarak nitelendirilmiştir.

Türkçe'de galatlar hakkında kaleme alınan başlıca eserler şunlardır: 1. İbn Kemal, *et-Tenbîh 'alâ galaṭi'l-ḥâmil (câhil) ve'n-nebîh. Galaṭâtü'l-âvâm* olarak tanınan eser, Türkçe'de yanlış kullanılan Arapça kelime ve ibareleri ele alan ilk çalışmadır (yazma nüshaları için bk. Atsız, "Kemalpaşa-oğlu'nun Eserleri", *ŞM*, VII [1972], s. 129-130). Kitap *Tercüme-i Galatâtü'l-âvâm* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1289, 1311). 2. Ebüssuûd Efendi, *Sakaṭâtü'l-âvâm*. Bir iki varaklık bu liste (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3597, vr. 74^a-74^b; nr. 3612, vr. 124^b-125^a; Reşid Efendi, nr. 1053, vr. 42^a-43^b; İÜ Ktp., AY, nr. 1496, vr. 140^b-142^a), Mustafa Şevket Şehrî tarafından şerhedilerek yayımlanmıştır (İstanbul 1318). Müellif bilür < büllür, hitâbet < hatâbet, iyy < ayy, kandil < kundil, maksad < maksid, masraf < masrif, tercüme < terceme vb. kelimeleri ele alarak Türkçe'de kullanılan ilk şekillerin yanlış, ikincilerin doğru olduğunu söylerken Türkçe'yi değil fesahatçilik gayretiyle Arapça'yı savunmuştur. 3. Mehmed Hafid, *ed-Dürrü'l-müntehabâtü'l-mensûre fî islâhu galatâtü'l-meşhûre*. 1065 dolayında keli-

meyi ihtiva eden eser basılmış ilk derli toplu galat sözlüğüdür (İstanbul 1221; bk. HAFİD EFENDİ). 4. Sırrı Paşa, *Galatât* (2. bs., İstanbul 1301; 3. bs., İstanbul 1305). Yazar, Kastamonu valisi iken İbn Kemal'in yukarıda tanıtılan risâlesini esas alarak bu kitabını meydana getirmiştir. Türkçe'de yanlış kullanıldığı ileri sürülen 103 Arapça kelimenin incelendiği eser üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde galat olmakla birlikte kullanılması uygun görülen kelimeler, ikinci bölümde söz ustaları tarafından uygun görülmediği halde yaygın olarak kullanılan kelimeler, üçüncü bölümde ise kullanılması kesinlikle uygun olmayan kelimeler ele alınmıştır. 5. Kazasker Mustafa İzzet, *Tas-hîhu'l-galatât ve'l-muhârefât fi'l-es-mâi ve'l-lugât* (İstanbul 1302). 528 kelimenin ele alındığı eser, dile tamamen yerleşen ve kullanılmasında bir sakınca bulunmayan, dile büsbütün yerleşmediği halde kullanılması karışıklığa yol açmayan ve dolayısıyla kullanımında yine sakınca bulunmayan kelimeler olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Yazar konuya doğru bir yaklaşımda bulunarak yanlış biçimde söylenip yazılan pek çok kelimenin doğrusundan daha güzel olduğunu belirtir. 6. Mehmed Hâlid, *Tedkik-i Galatât-ı Tercüme* (İstanbul 1306). Eserde, Fransızca'dan yapılan çevirilerde yanlış tercüme edilen kelimeler alfabetik olarak sıralanmıştır. 7. Kemalpaşazâde (Mehmed) Said, *Galatât-ı Tercüme*. 1306-1324 (1889-1906) yılları arasında İstanbul'da yayımlanan ve on sekiz "defter"den meydana gelen bu eserde de müellif, Fransızca'dan yapılan çevirilerde rastladığı tercüme yanlışlarını alfabe sırasına göre ele alıp incelemiştir. 8. Fâik Reşad, *Ta'lîm-i Kitâbet, Zeyl 1: İmlâ ve Galatât* (İstanbul 1308 [2. bs. *Rehber-i İmlâ*, İstanbul 1309]). 9. Fâik Reşad, *Ta'lîm-i Kitâbet, Rehber-i Esmâ-i Türkiyye* (İstanbul 1308, Ali Nazîmâ ile birlikte). 10. Ahmed Ziyâeddin, *Mecmûam* (İstanbul 1319). Bu kitapta 598 yanlış kelime alfabe sırasına göre incelenmiştir. 11. Mustafa Rüşdî, *Tehzîbü'l-kelâm fî lisâni'l-havâssı ve'l-âvâm ve izhâbü'l-evhâm min ez-hâni'enâm* (İstanbul 1313). Yalnız "elif" harfini ihtiva eden bu eserde Arapça ve Farsça kelimelerin yanı sıra Batı dillerinden, özellikle de Fransızca'dan Türkçe'ye geçen 224 kelime alfabe sırası gözetilmeden ele alınmıştır. Cümlelerdeki ifade bozuklukları üzerinde de duran yazar faydalandığı yirmi eserin adını vermiş-

tir. 12. Ali Seydi, *Defter-i Galatât* (İstanbul 1324). Türkçe'de kullanılan 1500 kadar galat kelimenin aslı ile 700 kadar yakın anlamlı ve eş anlamlı kelimenin arasındaki farkları ve kullanıldıkları yerleri gösteren bir sözlüktür. 13. Ali Himmet (Berki), *Fâzılın Galatât Defteri* (Sam-sun 1338). Müellif, oğlu Fâzıl'a ithaf ettiği eserde Arapça ve Farsça galat kelimeleri iki ayrı bölümde ele almıştır. 14. Filiz Tekin Hâlid, *Yeni Galatât* (İstanbul 1926). Eserde doksan kelime incelenmiştir. 15. Faruk K. Timurtaş, *Türkçemiz ve Uydurmaçılık* (İstanbul 1977). Yarısından çoğunda popüler mahiyette dil konularının tartışıldığı eserde, Türkçeleşmiş kelimelerin hâfizalardan silinmesiyle oluşan ve Osmanlı Türkçesi'ne karşılık ortaya çıkarılan uydurma dilin yanlışlığı üzerinde durulur. "Dil yanlışları" adı altında telaffuz, kelime ve cümle hataları da örneklerle gösterilir. Eser, konuların dil bilgisi çerçevesinde ele alındığı, mekanik yanlışları sergileyen bir çalışmadır. 16. Faruk K. Timurtaş, *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü* (İstanbul 1979). Kısa bir girişten sonra eserde yanlış olduğu ileri sürülen altmış iki yeni kelime incelenmiş ve ardından "Sözlük" başlığı altında bir liste verilmiştir. 17. Ömer Asım Aksoy, *Dil Yanlışları (900 Sözün Eleştirisi)* (Ankara 1980). Eser "Türkçe Yanlışları" ve "Osmanlıca Yanlışları" başlıklı iki bölüme ayrılmıştır (a.e. [1170 Sözün Eleştirisi], Ankara 1985, 2. bs.; a.e. [1300 Sözün Eleştirisi], Ankara 1990, 3. bs.). Osman Nuri Ergin'in eserleri arasında zikrettiği *Osmanlıca'da Yanlış Kelimeler ve İbareler Sözlüğü* adlı kitap henüz yayımlanmamıştır.

Lehce-i Osmânî (Ahmed Vefik Paşa), *Lugat-ı Nâcî* (Muallim Nâci), *Kâmûs-ı Osmânî* (Mehmed Salâhî), *Türk Lugat-ı* (Hüseyin Kâzım Kadri) gibi belli başlı sözlüklerde kelimelerin galat olup olmadığının pek temas edilmemiştir. Yalnız Şemseddin Sâmî *Kâmûs-ı Türkî*'de kelimeleri bu açıdan değerlendirmeye tâbi tutarak yaklaşık 500'ünün galat olduğunu, bunlardan 200'ü aşkın kelimenin kullanılmasının asla doğru olmadığını, 300 kelimenin de kullanılmamasının daha uygun olacağını söyler. Türk sözlükcülüğünde bir merhale teşkil eden bu eserin yazarı fesahati ön planda tutarak galat konusunda çok duyarlı davranmış, "Asla mesmû' değildir"; "Kullanılmaması elbette hayırlıdır"; "Arabî olmayıp galat bir lugattır"; "Arabî'de as-

la bu mânaya gelmez"; "Galat-ı fâhiş olup kullanılması büyük cehalettir" gibi ifadelerle yanlışların önüne geçmek istemiştir. Ancak Şemseddin Sâmî'nin bütün ihtarlarına rağmen onun yanlış dedikleri arasında bulunan ahşap, davetiye, elbette, idrar, imha, muaf, muntazam, müessese, nezaket, sefil, sükünet, şafak, tamirat, tereke, tesadüf gibi birçok kelime kullanılmaya devam edilmiştir. Zira, "Galat-ı meşhûr lugat-i fasîhten evlâdır". Dil bunları doğru kabul ettiğine göre yanlışlığı sözlükçülerin galata bakış açısında aramak gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317, tür.yer.; Doğan Aksan, "Kelimelerin Ölümü Olayı ve Türk Yazı Dillerindeki Örneklerinde Arapça ve Farsça Unsurların Etkisi Üzerinde Notlar", *Necatî Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 97-108; a.mlf., *Tartışılan Sözcükler ve Özleştirme Sorunu*, Ankara 1976; Ferit Aydın, *Tercüme Sanatının Gerçekleri*, İstanbul [1984], s. 71-103; Zuhal Kültür, *Galatâ Sözlükleri* (yüksek lisans tezi, 1989), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kúnos Ignâcz, "Török nyelvhibak", *Neylvészeti Tanulmányok*, I/1, Kolozsvár 1905, s. 53-62; Recep Toparlı, "Türkçe'de Galatlar", *TDA*, sy. 34 (1985), s. 159-174; Ali Özçelebi, "Kimi Sözcüklerin Dilimizde Özgü Kullanımı Üstüne", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, sy. 1, Erzurum 1986, s. 127-131; Kemal Yavuz, "Galat, Galat ve Muîni'nin Dildeki Tasarrufları", *TDA*, sy. 60 (1989), s. 127-148; Mustafa Uzun, "Ali Seydi Bey", *DiA*, II, 444.

MUSTAFA S. KAÇALIN

GALATA

İstanbul'da tarihî bir semt.

Semtın adının, çevresinde ahırlar bulunmasından dolayı "süt" anlamına gelen *galaktus* veya İtalyanca "merdivenli yol" demek olan *calatadan* geldiği ileri sürülmekle beraber kelimenin menşei tam olarak aydınlanmamış değildir. Buraya genel olarak Bizans döneminde "karşı" mânasında Pera denirdi. Bu kelime, yabancı tüccarların yaşadığı bölgeye karşı yerli Bizans halkının yabancılığını da ifade etmekteydi. Klasik Osmanlı devrinde bugünkü Tünel-Galatasaray arası Galata'nın kuzey sınırını, bugünkü Kasımpaşa batı sınırını, Tophane ise doğu sınırını meydana getirmekteydi. XV. yüzyıla kadar Galata surlarıyla çevrili bölge (intra muros) Pera diye bilinmekteydi ve Bizans dönemi Galata'sı da bu kısmı içine almaktaydı. Bu topografik sınırlama Galata'nın sosyokültürel tarihi bakımın-

dan da geçerli olmalıdır. Çünkü XVI. yüzyıldan itibaren surun dışında kalan ve Beyoğlu denilen kesimde, buraya yerleşen yabancıların ve bunların temsilcilikleri, kiliseleri ve sivil mimarileriyle eski Galata'dan ayrı bir fizikî sosyal doku ortaya çıktı. İstanbul tarihi içinde bu iki dilimin farklı olarak ele alınması gerekir.

Osmanlı fethinden sonra Galata'daki Cenevizliler'e Fâtih Sultan Mehmed eski özerk statülerini vermedi ve başlarının podestaya da Halil İnalıcık'ın belirttiği şekilde sadece "kethüdâ" unvanını kullanmasına müsaade etti. Fetihden sonra burada kalan ve özellikle Kırım'ın zaptının ardından buraya getirilen Cenevizliler Galata'nın başlıca Latin ve yabancı unsurunu oluşturdular. Ancak bunların içinde Osmanlı tebaası olup zimmî statüsüne geçenler de vardı. Cenevizliler'e tanınan hakları belirten ve Fâtih tarafından 857 Cemâziyelevveli sonlarında (1453 Haziran başları) verilen ahidnâme İnalıcık'a göre bir imtiyaz ve bir kapitülasyon niteliği taşımaktadır. Yine İnalıcık'ın yayımladığı 1 Muharrem 860 (11 Aralık 1455) tarihli cizye toplamak için yapılan tahririn sonuçlarını gösteren deftere göre Galata'da ismi geçen kiliseler ve etrafındaki Latin cemaati St. Anna, St. Benedetto, St. Giovanni, St. Sebastiani, St. Antonio, St. Georgio, St. Maria ve St. Nicolo'dur (*Varia Turcia*, XIII [1991], s. 28-30). Osmanlılar bölgelerinde Roma-Katolik kilisesiyle doğrudan diplomatik ilişkiye girmediler. Bununla birlikte cemaatin işine bakan bir "cardinale-protettore" (patriarchal vicar) vardı. Nitekim cemaatin Babîlî ile olan ilişkileri, diğer zimmî gruplarla olduğu gibi, 9 Ocak 1907 tarihli bir irâde-i şâhâne ile tarif edilmektedir. Buna göre Latin cemaati yabancılara ait olan kiliselere bağlıdır ve rahipler yabancı tebaalıdır; hükümetle olan günlük işleri bir vekil va-

sıtasıyla görülür (Latin vekâleti) ve bu bir muhtarlık gibidir. Diğer gayri müslimler gibi bir millet teşkilât ve işleyiş söz konusu değildir.

Muharrem 860 (Aralık 1455) tahririyle Galata'nın Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonraki yeni fizikî düzeni de sağlandı. Buradaki ahali vergi tesbiti için sayıldı ve hâne sayıları kaydedildi. Buna göre, tesbit edilen on üç mahallede daha çok Cenevizli hristiyanlar varken 1460'lardan itibaren Floransalılar da buraya yerleşip giderek nüfuz kazandılar (a.g.e., s. 60). Galata Cenevizlileri ise Kırım'da Kefe ve Ege'de Sakız adası ile teması ve ticarî ilişkiyi devam ettiren grup oldular (Pistarino, s. 312-318, 325). 1455 tahririne göre İtalyanlar emlâkin % 60'ına, Rumlar % 35'ine sahiptiler. Emlâk sahibi olarak kayıtlı iki nefer Ermeni vardı, yahudi ev sahibi ise hiç yoktu. İnalıcık, Kırım'daki Kefe'nin Galata ile nüfus yapısındaki benzerliği ve özellikle Cenevizli nüfusun iki şehir arasında devamlı kayması üzerinde önemle durmaktadır. 1478 sayımına göre Galata'da 535 hâne müslüman, 592 hâne Rum, 332 hâne Latin (ecnebi), altmış iki hâne Ermeni vardı (İnalıcık, s. 37, 39). Yahudiler buraya çok daha sonraki dönemlerde yerleşmeye başladılar. Karaköy-Hasköy ise XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyılda yahudi ve Karay nüfusla tanışmıştır denebilir. Bu dönemde Galata'da Cenevizli, Venedikli zengin tüccarlar cizyeden muaf olarak yaşıyor, ticaret yapıyor, yıllık belli bir vergi veriyordu. Bu ecnebi grup da "ganî, evsat, fakir" diye üç kategoriye ayrılmıştı. Gerçekten Galata ve sonra da Beyoğlu XX. yüzyıla gelene kadar her sınıf ve özellikle de fakir İtalyanlar için göç ve umut kapısı olmuştur.

Fetihden sonra Galata Rumları, Ceneviz yerleşmesinin etrafındaki mahallelerde toplanmış durumdaydı. Dolayısıyla

Galata'nın
eski bir
fotoğrafı
(Semavi Eyice
fotoğraf arşivi)